

A másik serpenyő

Minden időnek voltak példaképei.

Azt is mondhatjuk, egy kor a példaképeiről is megismerszik.

Ha nincs példakép, vagy ha silány, úgy *az* az idő is semmilyen, mert az ártatlan fiú lesi az apját, az ifjú ember a jó képzelgéseibe illőt: a nagy embert, természettörvény-szerűen, s ha nincs, vagy – mondom – a példakép üres, papírmasé, habzás, úgy mindezt megette a fene: a törés, a hiány bekövetkezik.

S a mi időnkben ez be is következett.

Az a mindent masszába daráló erőgépezet, ami által legújabb korunk a valódi megváltást ígérte, elvégezte kérlelhetetlen körforgásait, kellő elődarabolással beleaprítva, áztatva, gyömöszölve a gyűlölt jóhiszeműséget; megadta a történelemnek azt, amiből él, a roppanó porcú, inaszakadt ideálok fasírt-fonatait és mindenekfölött az élet életben maradását, mint a legféltettebb emberi gondot és legfőbb emberi tévedést a túlszaporodásban.

Pedig a legkövetelőbb igény épp ez a magasra tartott emberideál lenne, ha volna, hiszen agyonvigyázott lelkiületünk mélyén valójában ma is csak ezt tiszteljük és szeretjük igazán. Én makacsul – több nagy szellem-alak érintése mellett – Bartókban éppen azt a józan megkísértettséget kedvelem (és hozzá fűződő örömöm mellett lankadatlanul példázom), ami minden emberi élet mesebeli választójára visz előbb-utóbb, s amelynek ő jó és sírig hű „vándora” volt egy örült világ diktálta bujdosásban.

Nem lehet ugyanis ma már nem észrevenni, hogy zenei meg nem értettsége, gyökeres élete és lombos elkötelezettsége milyen platáni jelenség az Eiffel-tornyos, Los Alamos-os, lépegető exkavátoros magtalanságban. Talán a héber mítoszok, a zene szabadságtörvényes koncentrátuma, a hőesés, az imádságos átkok sokkultúrás

halhatatlansága hasonlítható csak élete művéhez, nagy válaszához – talán a híd (a HÍD) a japáni képeken, melyek mindegyike valójában köztes dolog, megfoghatatlan, megmérhetetlen, mert nem időben álló talmi állapot, hanem funkció, „csak” funkció – a funkciónak itt törvényi értelmében persze: – a kellő kötés az ember és a világ, az ember és a jóakarát, az ember és az ember között.

Amikor kamaszkoromban először láttam rajzot róla – egy német konstruktivista ceruzából –, Kőrösi Csoma Sándor jutott az eszembe. A tűzdelt, mértanba abroncsolt arc zsíros tibeti teaillatot, sok-pokrócos deszkaálmot, fekete-sárgába fagyott sugárküllős eget tapasztott köréje szellem-otthonnak képzeletemben; azt hittem, már sokszor láttam, régóta ismerem. Ma már tudom – ha a rajzoló valószínűleg nem is tudta –, hogy lelke mélyén valóban ilyen belső közegben, ilyen cellás aszkétalétben élhetett; nemcsak mert nem galambszín, hanem szürke, nem vérpiros, hanem vörös, nem tengerszín, hanem kék művétagos művilágunk horror-ringlispíljait már előre, mélyen és végképp megutálta (lehet, azért is) – de inkább a szemlélet és hallomás magasáért, a választott jó út makacs látása végett, az egyetlen életrevaló gondolatért. Az irgalmat megsokszorozó teremtés vállalt kötelessége okán.

Krisztusi a kérdés, és rubljovi a felelet. Atyám, atyám, miért hagytál el engem?! Amikor elhagynak mindenek, és a mindenek mindeneket odahagynak. És mégis: az a bűnös, aki a dolgát nem teszi. S mert nagy, végtelen nagy az ínség, végtelen nagy a dolog is, amit tenni kell, a hiány, amit be kell tölteni. Így hát igen nagy bűnös, akinek kiszabatik, aki tehetné, de immár ő sem teszi; akinek van, de nem tölt bort a fölkínált kehelybe. Bartók magányossága akkor oldódhatott csak, mikor e rubljovi választ magában újra és újra az Élet elébe tette. Szegény ember volt tulajdonképpen, sokat sose vitt, nem is vihetett. Nem cipekedte át magával az újjgazdagság földimennyország-gönceit. Az ilyen embernek odabenn nagy a terhe. Szinte hihetetlen a tehetsége mellett az a lelkierő, amivel képes volt összetartani teremtésének szempontjait. Teremtést mondok újra, mert ha csak a szabályok illesztéseire gondolok is

műveiben, a belőlük fölzendülő hangzás sokszorta több, mint próbatétel – merőben új és bízó jelenség, világosság és közeg Európa évszázadai fölött, tágassága pedig más szóval nem is érzékeltethető.

Világa ezért abszolút értékű, minden hiányt betöltő, természetes törvényben álló és teljes – ezért lesz egykor kort mentő lelet. Hangjai ezért feszesek: benső állapotát élet-halál tétjeként töltötte ki egy kultúra letéteménye és újjászülettetése, ami számára – kimondatlanul is, de művei által hitelesen – az élet egyetlen értelme volt. Ő maga ezért bírta ki a végtelenségig finom idegrendszerével ezt az elbarbárosodott életet, és dacolt késő napjaiban már szinte némán, kipergetett népe sorsában fakuló vérével maga is osztozva.

Végül is hitt, hinnie kellett a megméretés jó eredményében: az értelmetlenséggel, a gonoszsággal, a bomlással szembeni, a nihillel, az aljassággal és meggyalázni akarással hatalmasan hatalmaskodó hazug világgal szembeni *Másik Serpenyőnek* általa is megnövelt súlyában.

Ez a súly – micsoda fatális közbotrány most és mindörökké! – szellemi természetű, ellentétben a lelki bajokat tablettákkal gyógyítani akaró kísérletekkel.

Végül is azt hagyta itt nekünk – hála soha be nem hódolásának –, amiről panaszosan azt hitte, halálakor viszi el: a teli poggyászt.

(1981)